

Zorica Tomić

KONCEPT MASKULINITETA U FROJDOVOJ TEORIJI KULTURE

APSTRAKT: U radu se ukazuje na concept maskuliniteta kao funkcionalan za Frojđovu teoriju kulture. Polazeći od tradicionalne dihotomije između prirode i kulture, utemeljene na razlici između feminiteta i maskuliniteta, Frojđ interpretira "poreklo kulture" kao muško delo. Na temelju njegove teorije nagona, pokazuje se kako muškarca razume i kao jedinog mogućeg subjekta kulture.

KLJUČNE REČI: kultura, priroda, nagoni, maskulinitet, sublimacija, potiskivanje

Ideju o kulturi kao represiji elaborirao je Frojđ u svojim radovima *Nelagodnost u kulturi, Totem i tabu*, i nedovršenom *Nacrtu psihoanalize*. Polazeći od uverenja da "reč 'kultura' označava celokupni zbir postignuća i ustanova u kojima se naš život razlikuje od života naših životinjskih predaka" (Frojđ, S. 1988:28) Frojđ u studiji *Nelagodnost u kulturi* razvija tezu da ni sreća ni sloboda ne predstavljaju rezultat kulture, odnosno, da zaoštreno formulisano, te kategorije stoje u međusobno isključujućem odnosu, budući da kultura počinje tek sa suzbijanjem, ograničavanjem i potiskivanjem nagona i čulnosti.

Ako je *načelo zadovoljstva* u čijem je središtu nagon za postizanjem zadovoljstva i izbegavanjem bola, ono što determiniše ljudsku prirodu, onda, po Frojđovom mišljenju, život u kulturi, ili društvenost u najširem smislu reči, podrazumeva smenjivanje *načela zadovoljstva* mnogo skromnijim *načelom realnosti*, kako bi ljudsko društvo moglo da se uzdigne od nivoa animalnoati do nivoa ljudskosti.

Težnja čoveka za srećom i istovremeno na različite načine razvijeni mehanizmi za zaštitu od patnje, pokazuju da se, prema Frojđovom mišljenju, pitanje sreće javlja zapravo kao problem "individualne ekonomije libida", koja je determinisana različitim individualnim predispozicijama. Od tri izvora ljudske patnje, premoći prirode, trošnosti ljudskog tela i nesavršenosti ljudskih ustanova, samo treći deluje frustrirajuće, budući da je samo on ljudski proizvod. Patnja proističe iz tri izvora: "iz sopstvenog tela, predodređenog za raspadanje i nestajanje... od spoljnog sveta koji premoćnim, nemilosrdnim, razornim snagama može da besni protiv nas, i najzad, iz odnosa sa drugim ljudima. Patnju iz ovog izvora doživljavamo možda bolnije od bilo koje druge" (Frojđ, S.,1988:18). Disonanca između čovekovih nagonskih potreba i kulturnih ideala, odvija se prevashodno na planu socijalnog, budući da je ono, kao život u zajednici dvojako zasnovano: "prisilom na rad, što je nametala nametnuta nužda spolja, i silom ljubavi, zbog koje se čovek nije hteo lišiti

seksualnog objekta u obličju žene, a žena deteta, od sebe otrgnutog dela. Eros i Ananke su postali i roditelji ljudske kulture” (Frojd, S., 1988:37-38) Način funkcionisanja polja socijalnog, Frojd objašnjava uvodeći kategoriju “ljubavi sa zaprečenim ciljem”, kao nezaobilaznog konstituensa ljudskog društvenog, odnosno, kulturnog života.

I mada je prema njegovom mišljenju, ovaj model ljudskog odnošenja prema svetu prvobitno imao formu čulne ljubavi, koja u svom izvornom obliku još uvek postoji u ljudskom nesvesnom, obe te ljubavi, potpuno čulna i ona sa zaprečenim ciljem, deluju i izvan porodice i uspostavljaju nove veze sa dotle tuđim ljudima. “Genitalna ljubav vodi osnivanju novih porodica, a ona sa zaprečenim ciljem uspostavljanju prijateljstava... Ali u toku razvoja, odnos ljubavi prema kulturi gubi svoju jednosmislenost. S jedne strane ljubav se suprotstavlja interesima kulture, a s druge strane kultura ugrožava ljubav osetnim ograničenjima.” (Frojd, S., 1988:39).

Jedan od najvažnijih zahteva koje nameće kultura, zapravo je sadržan u kategoriji “ljubavi sa zaprečenim ciljem”, odnosno, u kategoriji prijateljstva, kojom se jačaju društvene veze među članovima zajednice. Drugim rečima, kultura se suštinski uspostavlja kao proces deseksualizacije kojim se ljudska životna energija fokusira na prijateljstvo, red i rad. Nelagodnost u kulturi nastaje upravo zbog toga što se taj *kulturni* zahtev postavlja kao antiteza *prirodnoj* ljudskoj agresivnosti, koja predstavlja stalnu pretnju socijalnoj koheziji.

Prema Frojdovoj teoriji nagona, ljudsko biće sa svoja dva osnovna nagona, Erosom i Thanatosom, ostaje nesocijalabilno sve dok ovi nagoni ne budu ograničeni i kanalisani. Ova dva nagona gotovo se nikad ne javljaju odvojeno: “Nagon agresije potomak je i glavni predstavnik nagona smrti, koji smo pronašli uz Erosa i koji s njim deli vlast nad svetom. Sada smatram da nam nije nepoznat smisao razvoja kulture. I ona pokazuje borbu između Erosa i smrti, nagona života i nagona razaranja koja se odigrava među ljudima.” (Frojd, S., 1988:56)

Načelo realnosti, koje je reprezentovano u preoblikovanju i inhibiranju oba nagona, započinje svoje dejstvo zabranom rodoskrnavljenja. Time se, sa jedne strane, Edipov kompleks prevladava i istovremeno dominacija oca interiorizuje. Sa druge strane, razarajuća, agresivna energija Thanatosa dvostruko se preoblikuje, dobijajući u jednom smislu oblik razaranja prirode u vidu gospodarenja nad njom, a u drugom, u vidu moralnog zakona lokalizovanog u Super-egu, nameće neprekidna ograničenja Idu. Tako se pokazuje da su inhibicija i represija oba nagona, a potom i njihova sublimacija i preoblikovanje, *conditio sine qua non* ljudskog društvenog, odnosno, kulturnog života.

Poreklo kulture

Preuzimajući Darwinovu ideju o prahordi, Frojd zapravo razume (prvobitno) društvo kao udruženje muškaraca (Frojd, S, 1969:268) Naime, svet prahorde, koji je primarno muški svet, determinisan je samovlašćem tiranskog oca, poslušnošću sinova i ženama koje su samo objekti razmene među muškim članovima. Prema Frojdovom tumačenju, sama pobuna i potonji prestupnički gest razvlašćivanja i

ubijanja tiranskog oca još uvek ne predstavljaju kulturu. Naprotiv, pobuna je rezultat isključivog delovanja nagona, dakle onog animalnog, prirodnog, odnosno, "predkulturnog" supstrata ljudskih pra-predaka.

Kao sistem uređenih, konvencionalnih pravila u kojima se profilišu moral, religija i društveni zakon, kultura nastaje tek kao *posledica* osećanja krivice zbog oceubistva, ali i kao potreba da se nagoni porivi mladih mužjaka prema ženama socijalizuju. "Udruženi su se usudili i sproveli do kraja ono što je pojedincu bilo nemoguće. (Možda im je neki kulturni napredak, otkriće kakvog novog oruđa dalo osećanje nadmoći). Što su ubijenog i pojeli, samo po sebi je razumljivo za divljake kanibale. Osioni praotac sigurno je bio uzor kome je zavideo i od koga se plašio svaki pojedinac iz gomile združene braće. Aktom jedenja sproveli su identifikaciju sa njim, svako od njih je dobio deo svoje snage. Totemski obed, možda prvi praznik čovečanstva, bio bi ponavljanje i parastos ovog znamenitog prestupničkog dela u kome se nalazi početak mnogo čega - socijalnih organizacija, običajnih ograničenja i religija" (Frojd, S., 1969:268).

Tako se izlazak iz *prirodnog* stanja prahorde u ljudsko, civilizovano (ali ipak, muško) društvo, prepoznaje preko institucije dvostruke zabrane: *oceubistva i incesta*. Pobunjenički gest sazrelih sinova konstituiše kulturu koja se temelji na istovremenom osećanju krivice zbog izvršenog zločina (oceubistvo), iz čega će proistići potreba za uvođenjem religije (totemizam i poštovanje predaka) i moralnih zakona (zabrana incesta i uvođenje pravila ponašanja).

Nagoni i kultura

Problem odnosa nagona sa jedne, i kulture sa druge strane, samo naznačen u delu *Totem i tabu*, uverljivije je razmatran u knjizi *Nelagodnost u kulturi*. Da bi opstalo, svako društvo mora na dvostruki način ograničavati zadovoljenje nagonskih potreba čoveka, pa su otuda nagoni i kultura u neprekidnom i suštinskom antagonizmu. Polazeći od činjenice da su ljudski nagoni prirodni i nužni, te izvedeći tezu o isključivo represivnoj funkciji kulture i društva, pozivajući se na konstataciju o urođenoj i prirodnoj ljudskoj agresivnosti, Frojd ne samo da problemima čoveka i društva prilazi biologističko-organicistički, već, što je mnogo važnije, smatrajući postojeće odnose nužnim, ovim tezama ih praktično i opravdava.

Temeljni pojam na kojem Frojd gradi svoju teoriju jeste pojam nagona. U raspravi *Nagoni i njihove sudbine* iz 1915. Frojd razlikuje dve vrste nagona, *Janagone* ili nagone samoodržanja i *seksualne nagone*. Ove druge naziva *libidom*. (Frojd, S., 1969:94) U tom spisu Frojd izlaže načelo prema kojem seksualnost ima suštinski muški karakter. "Kad bismo pojmovima "muški" i "ženski" umeli da damo određeniju sadržinu, onda bi se mogla zastupati i tvrdnja da je libido po pravilu u zakonu muške prirode, bez obzira da li se javlja kod muškarca ili žene, i bez obzira na objekat, bio to muškarac ili žena" (Frojd, S., 1989:95) U kasnijem spisu iz 1920. (Frojd, S., 1994) Frojd menja svoju koncepciju nagona izvedeći drugačiju podelu, na nagon života ili *Eros* (koji se u velikoj meri poklapa sa ranijim značenjem seksualnih nagona ali u sebe uključuje i nagone za samoodržanjem) i *Thana-*

tos, nagon smrti (koji se manifestuje kroz prisilu ponavljanja, tendenciju razaranja, ili povratka na ranija anorganska stanja).

Iako presudno biće nagona, čovek razvija poseban ljudski vid egzistencije, kulturu. Kulturnim delovanjem ljudsko biće ne samo da iskoračuje iz svoje "prirodnosti", već svoja prirodna svojstva i nagone preobražava. Nagoni pripadaju sferi nesvesnog, sferi *Ida*, ali oni kao takvi nikada ne mogu postati deo svesti, već to može samo njihova predstava. "Psihički akt općenito prolazi kroz dvije faze, dva stanja između kojih je umetnuta neka vrsta (provjere) cenzure. U prvoj fazi psihički akt je nesvjestan i pripada sistemu *nsv*; ukoliko je na provjeri odbijen od strane cenzure, uskraćuje mu se prijelaz u drugu fazu; tada se naziva "potisnut" i mora ostati nesvjestan. Ukoliko izdrži tu provjeru, on ulazi u drugu fazu gdje pripada drugom sistemu koji ćemo nazvati sistem *sv*..." (Frojd, S., 1986:103-104). Dakle, proces osvešćivanja nesvesnog predstavlja suštinu psihičkog akta. U tom smislu treba razumeti i zadatak psihoanalize koji određuje čuvenim imperativom "*Gde je bio Id neka bude Ja*" (Frojd, S., 1969:171). Osvešćenje nesvesnog tako se pojavljuje istovremeno u dvostrukoj ulozi - kao zadatak, i kao dostignuće kulture. Širenje *Ja* kao središta svesti, na račun *Ida* u kome je sadržano nesvesno kao mračno, alogično i nesređeno, ali i kao sfera bogatstva ljudske doživljajnosti i potencijalni izvor kreativnosti, pretpostavlja transformaciju čoveka iz prirodnog u "kulturno" biće, transformaciju koja osim potiskivanja sadrži i sublimaciju, oblikovanje, ali i "preartikulaciju" nesvesnog kao sadržaja *Ida*.

Frojdov koncept čoveka kao kulturnog bića može se razumeti i iz perspektive "jeste-treba" pitanja. Naime njegova dualistička koncepcija ne ogleda se samo u analizi strukture nagona (*Ja*-nagoni/seksualni nagon, *Eros/Thanatos*), već i u njegovom shvatanju kompleksnosti ljudske prirode. Iako je čovek primarno biće nagona, *in potentio*, međutim, čovek je biće *Uma*. U tom smislu treba shvatiti i njegovu tezu da bi se "idealno stanje ostvarilo, naravno, u jednoj zajednici ljudi koji su svoj nagonski život podredili *diktaturi uma* (podvukla Z.T.). Čak i kada bi se pritom morali odreći međusobnih osećajnih veza, ništa ih drugo ne bi moglo tako potpuno i tako čvrsto ujediniti kao um. Ali to je najvjerovatnije tek jedna utopijska nada" (Frojd, S., 1984:376). Poverenje u prevlast *Uma*, *Intelekta*, *Logosa*, nad *nagonima*, nad sferom nesvesnog, bez obzira što o tome eksplicite govori u svom kasnom spisu, ipak predstavlja neku vrstu misaonog zaokruženja (mada sada radikalizovanog), koje je započeo u svom spisu o nesvesnom. Utoliko se može reći da je nova perspektiva čoveka i društva logocentrička i racionalistička (Tomić, Z. 2001), a neki teoretičari su čak skloni da je ocene kao pozitivističku (Flego, G., 1984, 410).

Samoosvešćenje u navedenom smislu predstavlja preformulaciju jednog od prvih načela filozofskog mišljenja. Samoosvešćenje shvaćeno kao proces ljudskog samouspostavljanja kao kulturnog bića predstavlja povesni čin. Umom prožeti, pre-rađeni, transformisani nagoni, kao cilj kulturnog napretka postaju podređeni *diktaturi uma*. Podređivanje čitavog bogatstva psihičkog života *diktaturi uma* ima za posledicu svojevršno svodenje čoveka, pa samim tim kulture i istorije, samo na jednu dimenziju. Ideja *Uma* kao instance koja ne samo da prožima sve slojeve psihičkog, već se pojavljuje u funkciji pomiritelja, objedinitelja i kontrolora psihičkog

i kulturnog bivstvovanja, postavlja se kao univerzalna metainstanca koja ukida ne samo unutrašnji antagonizam, već isključuje konfliktualnost, Razlike, Drugog.

Nasuprot interpretacijama koje u Frojdovoj teoriji vide racionalistički koncept čoveka i društva, postoje i ona gledišta (Žižek, S, 1984) koja upravo iz opozicije Eros/Thanatos pružaju mogućnost za drugačije tumačenje čoveka. Naime u svojoj raspravi iz 1923. *Ja i ono*, Frojd uvodi treći član *Nad-Ja* (Superego) u strukturu psihičkog aparata. Nad-Ja stoji u nadređenom položaju u odnosu na Ja kako bi neprekidno mogao da ga kontroliše i procenjuje njegovu vrednost na način roditelja. Sadržaj Nad-Ja čine tri osnovne funkcije, *samoposmatranje, savest i ego-ideal*. Nad-Ja i nagon agresivnosti dovode se u vezu tako što "s obzirom da se sva destruktivnost ne može skrenuti napolje, onaj deo koji ostaje okreće se na vlastiti Ego, što se manifestuje u vidu osećanja krivice... Ono najviše i najduhovnije, naša savest, rezultat je, dakle, preokretanja onog najnižeg, nagonskog" (Trebješanin, Ž, 1994:133). Superego, kao unutrašnji moralni cenzor, pojavljuje se često kao nerazumna, sadistička, čak destruktivna sila koja kažnjava prevashodno zato da bi na taj način zadovoljila nagon agresije. Uprkos činjenici da se Nad-Ja postavlja kao metakontrolna instancu svesti, "obilata komunikacija tog ideala sa NSV pobudama nagona rešiče zagonetku kako sam Ideal najvećim delom može da ostane nesvestan, za Ja nepristupačan. Borba koja je besnela u dubljim slojevima i nije završena putem sublimacije i identifikacije nastavlja se sada, kao BITKA S HUNIMA na Kaulbahovoj slici, u višoj oblasti". (Frojd, S., 1994:95)

Subverzivna komponenta Frojdovog učenja o nagonu agresivnosti koji praktično uslovljava rad i funkcionisanje Super-Ega u vidu savesti, sadržana je u činjenici da se nekontrolisanim, divljim, mračnim nagonima Ida suprotstavlja ne neki racionalni, pravedni i Umni princip svesti, već isto tako iracionalna, divlja, svirepa i nesvesna agresivnost koja u liku moralnog zakona, savesti ili cenzora prikriva bezumni nagon smrti, pa se u toj konstelaciji Super-Ego može razumeti kao "ludi, opsceni Zakon". (Žižek, S., 1984:374).

Psihoanalitičko otkriće ljudske agresivnosti, koje je u teoriju uveo Frojd, a kasnije razvio From (From, E., 1975) kao suštinske determinante ljudskog bića, nagona koji predstavlja u krajnjoj instanci energetski potencijal Super-Ega, inkompatibilno je s ogromnim poverenjem koje je Frojd gajio prema Umu, čiju diktaturu priželjkuje kao "idealno stanje" ljudskog. Ova druga koncepcija nagona demistifikovala je strukturu i način funkcionisanja ljudskog uma bacivši novo i odlučujuće svetlo na koncepciju čoveka kao svesnog, racionalnog i moralnog bića.

Subjekt kulture

1) Na početku valja reći da svaki put kada govori o čoveku (uopšte) Frojd zapravo misli na muškarca. Jedno od mnogih mesta koje potvrđuje ovu tezu glasi: "Kažemo da *čovjek* (podvukla Z.T.) ima dva izvorna seksualna objekta: sebe samog i ženu koja njeguje, i pritom pretpostavljamo da primarni narcizam pripada svakom čoveku te da eventualno u njegovom izboru objekta može doći do izražaja kao dominantan". (Frojd, S., 1986:56) Utoliko se, iako preoštra, može prihvatiti teza da

je psihoanaliza “teorija ljudskih potreba s gledišta infantilne revizije muškaraca” (Katunarić, V., 1986:94) Žena, naime, nije subjekt, ona se, što je posebno uočljivo u studiji *Totem i tabu*, pojavljuje isključivo kao objekt muške želje, kao razmenska vrednost u svetu muškaraca, čime se pokazuje da saglasno logici označitelja, za Frojda je prevashodno muškarac čovek i samo on oličava rod.

2) Problem nastanka kulture, kao prelaz iz *prirodnog* stanja u svet *uređenih* odnosa, morala, religije i Zakona, interpretiran je kao isključivo *muško delo*. Prema Frojdovoj teoriji ne samo da je taj prelaz muško delo, već, što je mnogo važnije, on je obezbeđen samo za muškarce.

3) Otuda sledi da je društvo, kao smisleni i uređeni socijum, ne samo muško delo, već ga Frojd vidi jedino kao društvo muškaraca: Oca, sinova, braće i muževa. Štaviše, može se reći da je čitav ljudski univerzum, i kulturni i pred-kulturni, dakle prirodni, suštinski muški svet, ne samo zato što su subjekti oba sveta muškarci, već i zato što njihove odnose određuju kategorije dominacije, hijerarhije, borbe, nespustane seksualnosti (priroda) ali i osećanje krivice, zakoni, religija, moral (kultura).

4) Odricanje od toliko željenih ženki, koje je usledilo posle ubistva oca kao akt međusobne muške solidarnosti, Frojd tumači kao projekt konstituisanja (ljudske/kulturne) zajednice. Žena se, dakle, kao objekt žudnje pojavljuje kao dezintegrišući socijalni faktor (sve dok se ne organizuju društvene institucije).

5) Svet muškaraca je svet međusobnog suparništva, suprotstavljenih interesa, neprijateljstva. Dominirajući odnos je odnos surove prirodne sile otelotvorene u figuri Oca, prema kojem ostali članovi zajednice gaje ambivalentna osećanja straha, zavisti i poštovanja.

6) Ljudska/muška seksualnost iako gruba prirodna sila, članove divlje horde nagoni na uspostavljanje poretka. Budući da je prelaz iz prirode u kulturu, kao muško delo, obezbeđen samo muškarcima koji ulaze u odnose Zakonom uređene društvene komunikacije, žena zauvek ostaje zarobljena u prirodi. Žena, međutim, kao da uopšte nema libido, ona je samo pasivni objekt (muške) želje, a nikako i njen subject. Njena priroda je, međutim, kao što je pokazano, određena pasivnošću, budući da libido nije njeno prirodno svojstvo. Frojdov muški konzervativizam, na ovom mestu, čini se da je doveden do svoje krajnje tačke.

7) Nužnost samoosvešćenja posle učinjenog zločina, dakle svest o krivici združena sa svešću o jedinom mogućem načinu saživota preko ugovora ili konvencije, čini bit muškog bivstvovanja. Žene, koje ne učestvuju u tom činu, nemaju mogućnost samoosvešćenja. One su pasivni objekti kulturnog napretka.

8) Samoosvešćenje, koje se u ovom kontekstu može razumeti kao svest o sebi kao o društvenom, ili kulturnom biću, bitno pripada muškarcima. Ovo se potvrđuje i sledećim Frojdovim tezama: “Žene zastupaju interese porodice i seksualnog života. Kulturna delatnost postala je sve više stvar muškaraca, njima nameće sve teže zadatke, primorava ih da sublimiraju nagone, čemu su žene slabo dorasle. Kako čovek ne raspolaže neograničenim količinama psihičke energije, on mora da obavlja svoje zadatke raspodeljujući celishodno libido. Sve što utroši u kulturne svrhe, on najvećim delom oduzima od žene i seksualnog života. Stalno druženje sa muškarcima, zavisnost od odnosa sa njima, otuđuju ga čak i od dužnosti muža i oca.

Tako se zbog zahteva kulture žena oseća potisnutom u pozadinu, pa prema kulturi zauzima neprijateljski stav” (Frojd, S., 1969:40)

9) Budući da je potiskivanje nagona *conditio sine qua non* svake kulture, i budući da se ono odnosi prevashodno na aktivnog učesnika u kulturnom procesu, a to je muškarac, potiskivanje se uspostavlja kao suštinska odlika maskuliniteta.

10) Sublimacija nagona, kao drugi konstitutivni element kulturnog bivstvovanja, takođe suštinski pripada prevashodno muškarcu, odakle može slediti zaključak da su pravi stvaraoci ili, šire, nosioci kulturnog (civilizacijskog) progressa, uvek muškarci.

11) Preusmeravanje seksualnih nagona na društvene ciljeve, kao što je, na primer, rad, dovodi kategoriju maskuliniteta u centar poimanja napretka kao tehničkog progressa, koji se postavlja kao cilj ljudskog postojanja.

12) Otuda je “nelagodnost u kulturi” u stvari nelagodnost prevashodno muškaraca u kulturi, kao “muškoj kulturi”. Štaviše, prema Frojdovoj interpretaciji, budući da kultura nije žensko delo, a još manje ženski izbor, represivnost kulturne zbilje manje pogađa ženu nego muškarca.

13) Budući da kultura nije mogućna osim kao muška kultura, u kojoj se njen tvorac i nosilac oseća nelagodno i nesrećno, intimno nezadovoljstvo i težak rad (sublimacija nagona destruktivnosti) postaju muška sudbina.

14) Ovim se pokazuje da je Frojdov koncept maskuliniteta doveden u veoma blisku vezu sa starozavetnim pojmom muškarca. Idealno stanje u kome su nagoni carovali, dakle neka vrsta erotizovanog raja (prirodno stanje, stanje horde), nepovratno je izgubljeno ulaskom u kulturu. Život u kulturi je neurotična borba čoveka da se izbori sa posledicama svog izgona.

15) Kao kulturni ideal, dakle, kao utopijski projekt kulture, uspostavlja se diktatura Uma kojoj se podređuju sve instance individualnog i društvenog života. Prema Frojdovoj teoriji kulture, maskulinitet u suštinskom smislu određuju kategorije krivice, potiskivanja i agresije. Kategorije racionalnosti, kontrole (nadzora) i diktature (Uma) takođe pripadaju muškom univerzumu.

Nasuprot onim interpretacijama koje u Frojdovom pojmu *Ida* vide degenerisanu funkciju mitske, totalne žene (Katunarić, V., 1989:99) čini se da kategorija feminiteta ne učestvuje u Frojdovom pojmu strukture ličnosti između ostalog i zato što je pojam libida kao sadržaja *Ida* suštinski kategorija maskuliniteta. Budući da je libido, kao seksualni nagon, “po pravilu u zakonu muške prirode”, žena je, prema Frojdovoj teoriji kulture, samo objekt a ne i subjekt Želje.

Frojdov koncept maskuliniteta, kao prvog, stvarnog ili “jakog” označitelja, može se interpretirati i iz perspektive njegovog predavanja o “ženskosti” (Frojd, S., 1969) u okviru kojeg ženu određuje kao neku vrstu “kastiranog muškarca”, budući da je njena sramežljivost samo druga strana “prikriivanja defekta genitalija” (Frojd, S., 1969:234), čime se kategorija feminiteta pojavljuje kao negativni relacioni pojam u odnosu na nespornu kategoriju maskuliniteta. Uprkos činjenici da već na samom početku teksta Frojd upućuje na neprihvatljivost tradicionalnog stereotipa opozicije muško/žensko, kao opozicije aktivno/pasivno, on ostaje zarobljen tim kategorijalnim aparatom, budući da sistem opozicija predstavlja metodološki okvir

njegovog poimanja polnosti. Ukazujući na naročitu, ili posebnu, specifičnu i kardinalnu vezu između “ženskosti i nagonskog života” (Frojd, S., 1969:213) Frojd samo potvrđuje neke od ranije pomenutih teza.

Time je istovremeno pojam “nagonskog” eksplicite doveo u vezu sa pojmom “ženskog”: nagonsko je po svojoj prirodi žensko, dok je “prevladavanje nagonskog”, odnosno, stvaranje kulture, odlika maskulinog principa. “Suzbijanje agresije, koje je ženi određeno konstitucijom i nametnuto društvom, olakšava razvijanje snažnih mazohističkih težnji koje uspevaju da erotski vezuju destruktivne tendencije upravljene na sebe. Mazohizam je, dakle, kako se kaže, prava ženska crta” (Frojd, S., 1969:213).

Ukazujući na činjenicu da je žena po svojoj prirodi manje agresivna, samozadovoljnija, ali i zavisnija i poslušnija od muškarca, Frojd ostaje u okvirima tradicionalnog razlikovanja muškog i ženskog. Tvrdnju da je sposobnost žene “za sublimaciju manja nego u muškarca” (Frojd, S., 1969:236), u kojoj je implicite sadržana tvrdnja da je žena manje sposobna za stvaranje “kulturnih vrednosti”, potkrepljuje tezom da je za ženu i sama mogućnost formiranja Super-ega problematična. Naime, Super-Ego žene “ne može da postigne onu snagu i nezavisnost koje mu daje njegov značaj u kulturi” (Frojd, S., 1969:230). Da li to istovremeno znači da je Super-ego, sa funkcijama kontrole, nadzora, kažnjavanja itd, u suštinskom smislu kategorija maskuliniteta, na isti način na koji je to i kategorija libida? Nije li time još jednom potvrdio svoje uverenje da su samo muškarci stvaraoci i nosioci kulture?

Konačno, interpretacija Frojdovog poimanja maskuliniteta suočena je sa mnogim dvosmislenostima koje su sadržane u njegovom delu. Jedna od njih implicirana je u razlici između onoga što psihoanaliza razume kao ljudski “usud”, a to su nagoni koji na izvestan način determinišu i samo funkcionisanje Super-Ega, i racionalnog, Umnog ovladavanja nagonima (pre svega nagonom agresivnosti), što osvetljava kao utopijski projekt kulture. Sa druge strane, izvanredna važnost nesvesnog kao kreativnog potencijala koji je dostupan svima, nesvesnog koje nije samo puki “rezervoar libida” u kojem caruju nesvesne ličnosti kao neme, podmukle zveri koje vrebaju iz mraka svoje alogičnosti, nesputanosti i haosa, već se one pre mogu tumačiti kao kreativni sagovornici naših svesnih ličnosti, problematizuje i samu mogućnost izvođenja jednog poželjnog tipa maskuliniteta koji se može izvesti iz Frojdove teorije. No, nije li već i zahtevom za kulturom u kojoj će carovati Um, nasuprot Rortijevim oduševljenjem Frojdovim raskidanjem lanca “koji su nas vezivali za grčku ideju da mi, ili svet, posedujemo prirodu koja će nam, kad je otkrijemo, reći šta treba sa sobom da činimo” (Rorti, R., 1984:134) implicite izrečena teza o podesnoj, kultivisanoj, dakle idealnoj ljudskoj (muškoj) prirodi koja je, u konačnoj instanci, bliža Kantovom “strogom moralisti” nego razigranom intelektualcu koji sa radoznavošću osluškuje glasove svoje podsvesti?

U duhu biološkog određenja motivacione strukture čoveka, Frojdova teorija kulture kao represije, potvrđuje nepomirljiv antagonizam između čovekove prirodne, nagonске, biološke determinisanosti i imperativa kulture. Uprkos utopijskoj perspektivi koju je ponudila njegova teza o nadmoći Uma njegova teorija

nagona, kojom se potvrđuje da je prirodni, polni sukob kreativan i odlučujući činilac kulture, govori u prilog njegovog konzervativizma i ukazuje na činjenicu da je Frojdova teorija ostala na pozicijama prirodnonaučnog razumevanja smisla istorije i kulture.

Zorica Tomić
Filološki fakultet, Beograd

Bibliografija

- Flego, G., „Uz Frojdove oscilacije“, u *Budnost jedne iluzije*, Naprijed, Zagreb, 1986.
- Frojd, S., *Tri rasprave o seksualnoj teoriji*, u *O seksualnoj teoriji*, Matica Srpska, Novi Sad, 1969.
- Frojd, S., *Raščlanjavanje psihičke ličnosti*, u *Nova predavanja*, Matica Srpska, Novi Sad, 1969.
- Frojd, S., *Nova predavanja za uvođenje u psihoanalizu*, Matica Srpska, Novi Sad, 1969.
- Frojd, S., *S one strane principa zadovoljstva*, Svetovi, Novi Sad, 1994.
- Frojd, S., *Totem i tabu*, Matica Srpska, 1969.
- Frojd, S., *Prilog uvodu u narcizam*, u *Budućnost jedne iluzije*, Naprijed, Zagreb, 1986.
- Frojd, S., *Nesvesno*, u *Budućnost jedne iluzije*, Naprijed, Zagreb, 1984.
- Frojd, S., *Nelagodnost u kulturi*, Rad, Beograd, 1988.
- From, E., *Anatomija ljudske destruktivnosti*, Naprijed, Zagreb, 1975.
- Kloskowska, A., *Masovna kulturna*, Matica srpska, Novi sad, 1985.
- Kristeva, J., *Moći užasa*, Naprijed, Zagreb, 1989.
- Lorenc, K., *O agresivnosti*, Zodijak, Beograd, 1970.
- Rorty, R., „Freud i moralna refleksija“, *Theoria*, 1-2. 1986.
- Tomić, Z., *Muški svet*, Zepter Book World, Beograd, 2001.
- Trebešanin, Ž., „Obrt u Frojdovoj metapsihologiji i antropologiji: Nagon smrti i superego“ u *Ja i ono*, Svetovi, Novi Sad, 1994, S. Frojd, *Ja i ono*, Svetovi, Novi Sad, 1994.
- Žižek, S., „Nagon smrti i druga topika“, *Treći program*, br. 63, 1984.

Zorica Tomić

The Concept of Masculinity in Freud's Theory of Culture

(Summary)

This paper stresses out the concept of “masculinity”, as the functional for Freud's theory of culture. The traditional dichotomy between the nature and the culture, which is based upon the difference between femininity and masculinity, is used in Freud's work as the fact that confirms the “origin of culture” as the masculine enterprise. Focused on Freud's theory of instincts, this paper shows off that this theory interprets man as the only possible Subject of culture.

KEY WORDS: culture, nature, instincts, masculinity, sublimation, inhibition